

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 343.123.12

ВИЯВЛЕННЯ ОЗНАК ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

Ростислав ГРЕНЬ,аспірант кафедри кримінального права і процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»**SUMMARY**

In the article maintenance and concept of search of signs of crimes are certain in the field of appeal of narcotic facilities. The basic searching signs of illegal appeal of narcotic facilities are outlined. Separate objects that require a permanent supervision with the purpose of exposure of narcocrimes are certain.

Key words: operative search, searching signs, narcotic facilities, curative establishments, farms, drug addicts.

АНОТАЦІЯ

У статті визначено зміст і поняття пошуку ознак злочинів у сфері обігу наркотичних засобів. Окреслено основні пошукові ознаки незаконного обігу наркотичних засобів. Визначено окремі об'єкти, які потребують постійного спостереження з метою виявлення наркозлочинів.

Ключові слова: оперативний пошук, пошукові ознаки, наркотичні засоби, лікувальні установи, фермерські господарства, наркомани.

Постановка проблеми. Однією з основних передумов для ефективної організації протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів є здійснення оперативними підрозділами правоохоронних органів ініціативного пошуку ознак злочинів. Практична діяльність повинна бути спрямована на викриття правопорушень, пов'язаних із контрабандою, незаконним вирощуванням, виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом. Водночас діяльність щодо виявлення таких правопорушень має свої особливості й вимагає постійного вдосконалення з визначення основних ознак наркозлочинів, які потребують знання сучасних розроблених злочинцями способів їх учинення та приховання.

Актуальність теми. Дослідженню проблем, пов'язаних із виявленням злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, присвячені наукові праці І.В. Баклана, О.М. Джужі, Н.І. Золотарьової, М.П. Легецького, А.А. Музики, Д.Й. Никифорчука, К.Ю. Писаренка, В.Г. Пшеничного, Л.В. Раєцької, Д.О. Штанька, О.В. Юношева та ін.

Метою статті є з'ясування особливостей виявлення ознак злочинів у сфері обігу наркотичних засобів у різних галузях державної й суспільної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення кримінальних проваджень злочинів у сфері обігу наркотичних засобів установило, що у 85% випадків результати оперативно-розшукової діяльності стали приводами та підставами для початку досудового розслідування.

Знання ознак злочину, типових слідів, залишених злочинцем, роблять зусилля оперативного працівника більше цілеспрямованими, допомагають за окремими слідами злочину встановити його механізм. Це дає можливість вчасно прийняти рішення про оперативну перевірку отриманих

відомостей, визначити коло осіб, причетних до злочину, й окреслити послідовність дій.

Пошук – спеціально організоване розшукування відомостей про предмети, документи чи чогось іншого з метою запобігти негативним наслідкам [1, с. 480]. Відомості – певні факти, дані про кого-, що-небудь [1, с. 99].

Пошук необхідно вирізняти як елемент будь-якої пізнавальної діяльності і як систему організації, що має свою особливу правову природу, основи та принципи організації [2, с. 445].

В.Ю. Шепітько характеризує поняття ознаки як рису, властивість, особливість кого-, чого-небудь [3, с. 614].

Як зазначає І.Р. Шинкаренко, заходи пошукової діяльності є моніторингом оперативної обстановки щодо стану протидії злочинам, пов'язаним із незаконним обігом наркотичних засобів, і дають змогу визначити реальні масштаби та особливості впливу на суспільство наркозлочинності на окремій території; найбільш небезпечні вияви злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів і зони впливу окремих злочинних угруповань наркоділків; інфраструктуру організованої злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів [4, с. 674].

Наступним етапом є визначення пошукових ознак злочину, за якими буде він виявлятися.

К.І. Гобрусенко в цьому контексті зазначає, що не менш важливим видом діяльності є визначення оперативно значущої пошукової ознаки. Йдеться про сукупність зафіксованих на матеріальних носіях інформації показників, що дають змогу характеризувати дії або бездіяльність осіб, які потрапляють під законодавчу модель злочину [5, с. 154].

У цьому аспекті абсолютно справедливо підкреслює В.П. Кувалдін, що ознаки повинні володіти певним «пошуковим ефектом», тобто реальною можливістю їх розпізнавання за допомогою оперативно-розшукових та інших

заходів. Ця форма передбачає виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, і отримання додаткової інформації про об'єкти спостереження, яке відбувається за встановленими заздалегідь індивідуальними ознаками стосовно конкретного вчиненого злочину [6, с. 152].

Тому саме сукупність пошукових ознак визначає відповідний алгоритм виявлення зазначених злочинів на базі програмної обробки інформаційних масивів. Аналіз наукових джерел дає змогу зробити такі висновки:

1) необхідне використання оперативними підрозділами сучасних інформаційних технологій у боротьбі зі злочинами у сфері обігу наркотичних засобів;

2) розробка методик виявлення ознак указаних видів злочинів на основі аналізу інформаційних масивів у форматі баз даних, що містяться у зведеннях і статистичних даних, є одним із основних напрямів удосконалення наукового забезпечення діяльності оперативних підрозділів [7, с. 53].

Дослідження практичної діяльності оперативних підрозділів указує, що стосовно злочинів у сфері обігу наркотичних засобів усі оперативно-розшукові сили, задіяні в розвідувально-пошуковій роботі, найчастіше здійснюють її за певними пошуковими ознаками:

– характерними загалом для злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків (за способами розповсюдження);

– характерними для певного способу вчинення злочину, пов'язаного з незаконними операціями з наркотиками (спосіб контрабанди);

– даними, що вказують на причетність конкретної фізичної або юридичної особи до злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків (соціальний стан або службовий стан).

Для того щоб здійснювати пошук ознак злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, необхідно досконало знати наркотичне середовище. Більшість досліджуваних злочинів, як правило, вчинюється з попереднім підготуванням. Дії щодо підготування злочину включають розробку плану вчинення злочину; підбір співучасників і розподіл ролей; вибір місця і засобів для виготовлення наркотиків; вибір місця для зберігання наркотиків; вибір об'єкта для збуту наркотиків [8, с. 158].

Ураховуючи специфічні риси незаконної діяльності у сфері обігу наркотиків, варто зазначити, що переважна частина значущої інформації може бути отримана, як правило, з негласних джерел у ході здійснення підрозділами оперативно-розшукової діяльності. Крім цього, необхідну для аналізу інформацію про стан, структуру й динаміку злочинів, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, можна отримати під час вивчення статистичних звітів про стан злочинності в місті (районі), з обліку справ кримінального провадження, узагальнених матеріалів судів і органів прокуратури, повідомлень громадян, із якими підтримуються довірчі стосунки, засобів масової інформації, а також з інших доступних джерел. Відомості про осіб – суб'єктів злочинів, пов'язаних із виготовленням і реалізацією наркотичних засобів, отримують із документів статистичного обліку, справ кримінального провадження, матеріалів оперативно-розшукових справ, облікових даних на осіб, які відбувають покарання, не пов'язане з позбавленням волі, довідкової картотеки та інших джерел [9, с. 375].

Успішна протидія злочинам значною мірою залежить від своєчасного виявлення їх ознак, наукового і практичного знання способів учинення злочинів. Як зазначає К.В. Антонов, візуально виявити незаконний обіг наркотичних засобів неможливо, тому що злочинці застосовують методи «інтелектуального» приховання, для успішного виявлення злочинів необхідно мати інформацію про способи придбання сировини й виготовлення наркотичних засобів, каналів їх збуту, хитрощів злочинців щодо неможливості їх виявлення [10, с. 42].

Більшість досліджуваних злочинів, як правило, вчинюється з попереднім підготуванням (95%). Дії для підготування злочину включають підбір співучасників і розподіл ролей; розроблення плану з отримання наркотиків; вибір місця і способу отримання наркосировини; вибір засобів для виготовлення наркотиків, вибір місця для зберігання наркотиків; вибір об'єкта для їх збуту. Дії з безпосереднього вчинення аналізованих злочинів диференціюються на декілька різнопланових способів, що утворюють самостійні склади злочинів: контрабанда, незаконне виготовлення, придбання, у тому числі шляхом розкрадання, крадіжок; зберігання, перевезення, пересилка, збуту наркотичних засобів. Особливістю незаконного обігу наркотичних засобів є те, що окрема злочинна діяльність (наприклад, незаконне виготовлення, контрабанда і придбання) може бути як самостійною, так і паралельною, пов'язаною єдиною підсистемою.

Найчастіше місця виготовлення, придбання, зберігання наркотиків значно віддалені одне від одного, а час учинення злочинних дій різний, а для збуту наркотичних засобів злочинці використовують порівняно безлюдні місця на відкритих ділянках місцевості (вулиці, території підприємств, подвір'я, під'їзди висотних будинків, площі, парки і сквери) у часи неактивного переміщення громад, у період активного переміщення – поживлені громадські місця (магазини, підприємства харчування, вокзали тощо).

З метою приховування злочину іноді використовується так званий «безконтактний спосіб збуту наркотиків», сутність якого полягає в тому, що збувальник приховує заздалегідь розфасовані наркотичні засоби в різних місцях (у землі, у куші, під каменем тощо) і після одержання ним грошей указує покупцю місце знаходження наркотику мобільним телефоном [11, с. 491].

Виготовлення синтетичних і напівсинтетичних наркотиків здійснюється в підпільних лабораторіях.

Дії з безпосереднього виготовлення наркотичних засобів зумовлені особливостями виду наркотику. Тут науковці і практики виділяють такі способи: 1) незаконне виготовлення наркотиків шляхом витягу з медичних препаратів; 2) виготовлення наркотиків із незаконно вирощених наркомістких культур; 3) виготовлення наркотиків із сортів маку й коноплі; 4) виготовлення синтетичних наркотиків хімічним шляхом [11, с. 480–490].

З метою виявлення наркозлочинів оперативного спостереження потребують місця, де злочинці незаконно купують наркотичні засоби як для подальшого розповсюдження, так і для власного споживання:

– аптеки, лікарні, поліклініки, аптечні склади, хіміко-фармацевтичні заводи, а також інші установи й підприємства охорони здоров'я та медичної промисловості;

– поля господарств, що культивують опійний мак і коноплі, а також місця їх складування та збереження;

– особи, що нелегально вирощують опійний мак і гашишні сорти конопель, а також громадяни, що займаються виготовленням гашишу з дикорослих конопель.

Для виявлення незаконного обігу наркотичних засобів необхідно здійснювати аналіз за джерелами й каналами їх надходження:

– лікарські наркотичні засоби, які застосовуються у вітчизняній медицині (омнопон, промедол, кодеїн, кодтерпін, ноксирон тощо та їх похідні);

– наркотичні засоби, які надходять до України контрабандним шляхом (кокаїн, героїн тощо);

– синтетичні наркотичні засоби, які виготовляються в підпільних нарколабораторіях із використанням хімічних реагентів і спеціального обладнання, а також наркотичні засоби, які виготовляються кустарним шляхом із деяких наркотичних препаратів;

– рослини, що містять наркотики або частини таких рослин і речовин, із яких виготовляються наркотики кустарним шляхом (рослина коноплі, марихуана (канабіс), гашиш (анаша), екстракт канабісу (гашишна олія), опійний мак, опій (опій-сирець), макова соломка (кокнар), настойка макової соломки тощо).

Основною ознакою вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків є виявлення осіб, які немедицино їх уживають.

За офіційними статистичними даними, станом на 01.01.2011 на обліках перебувало 152,8 тис. наркоспоживачів (у 2000 році на обліку перебувало 95,9 тис. осіб). Водночас серед загальної кількості осіб, які допускають немедицине вживання наркотичних засобів і психотропних речовин, 119,5 тис. становлять жителі міст, а 32,5 тис. – мешканці сільської місцевості). Протягом 2013 року на облік поставлено 22,2 тис. осіб. Разом із тим у 2012 році на обліку в наркологічних установах за вживання таких речовин перебувало 1 400 неповнолітніх, із них 208 – учні середніх навчальних закладів. Зниження віку (до 13 років), із якого настає наркозалежність, зумовлено багатьма причинами. Не останню роль у цьому процесі відіграє реклама й маркетинг з боку ділків наркобізнесу. Разом із «омолодженням» наркоманії останніми роками спостерігається постійний рівень зростання зловживання наркотичними засобами і психотропними речовинами жінками. Кількість таких жінок у 2010 році, порівняно з 2000 роком, збільшилася на 10% (з 23 065 до 25 407). У зв'язку з поширенням такого явища серед жінок зростає кількість народження неповноцінних дітей із різними фізичними вадами. А це вже реальна небезпека, з якою не порівняти навіть людські втрати у сфері немедициної наркотизації. Ідеться про загрозу генофонду населення України [12, с. 2].

У літературі вже робили спроби опису типових матеріальних слідів від уживання наркотичних засобів [13, с. 148]. На думку В.М. Шевчука, на них можуть указувати сліди ін'єкцій (уколів) у вигляді дрібнокрапкових або великокрапкових саден, а в окремих випадках великих рубців із саден, що злилися, тощо [11, с. 485].

Як указує О.В. Стрільців, для підтвердження факту незаконно вжитих затриманою особою наркотичних засобів здійснюється органами МОЗ (під час медичного огляду та проведення аналізу крові, сечі та слини) [4, с. 158]. А.В. Кочубей наголошує, що під час затримання особи з метою попереднього встановлення наркотичного сп'яніння необхідно володіти основами спеціальних медичних знань [14, с. 238].

До осіб, які немедицино вживають наркотики й можуть учинити злочини в цій сфері, передусім належать такі: а) особи, які відбули покарання в установах виконання покарань за злочини, пов'язані з наркотиками; б) особи, притягнені до покарання в адміністративному порядку за придбання або збереження наркотичних засобів у невеликих розмірах, незаконний посів або вирощування маку та коноплі; в) особи, які проходять або пройшли лікування від наркоманії; г) неповнолітні й молодь із групи підвищеного ризику, неформальних об'єднань молоді, орієнтованих на вживання наркотиків; д) особи, які займаються незаконним лікуванням або самолікуванням із застосуванням наркотичного впливу; е) особи, які працюють в агропромисловому комплексі з вирощування нарковмісних рослин; ж) особи, які працюють на хіміко-фармацевтичних підприємствах, аптеках, медперсонал тощо [11, с. 507].

Під час незаконного виготовлення, зберігання, збуту, залучення до вживання наркотиків, утримання кубла місцем учинення злочину найчастіше є приміщення: кімнати в окремій квартирі, готелі, надвірні будівлі, гараж, сарай та інші окремі приміщення.

Для виявлення й викриття злочинців, що отримують наркотики за підробленими медичними рецептами, необхідно використати не лише допомогу працівників медичних установ і підприємств, а й можливості спеціалістів експертних установ органів внутрішніх справ. Об'єктами вивчення є виявлені та вилучені у злочинців, а також в аптеках підроблені медичні рецепти на отримання наркотичних лікарських засобів і зразки почерку осіб, які займаються підробкою. За допомогою порівняння встановлюються виконавці рукописних текстів медичних рецептів.

Розкрадання опію, технічного морфіну й інших наркотиків на хімфармзаводах здійснюється особами, які зайняті переробленням опійного маку, виготовленням різних ліків, а також виконанням допоміжних робіт (пакуванням, зберіганням готової продукції тощо). Розкрадання може вчинятися на різних стадіях виробничого процесу – з моменту вступу сировини в переробку до відправки за призначенням готових медичних препаратів.

У фермерських господарствах, що вирощують опійний мак, злочинці викрадають цю культуру з полів, як правило, в період дозрівання та збирання насіння маку, а також під час його транспортування й зберігання на складах.

У процесі дослідження встановлено, якщо поля не охороняються, то злочинці просто зрізують голівки маку та вивозять їх. Якщо поля в період роботи на них охороняються, то злочинці серед фермерів або робітників залишають частину зрізаних голівок маку на полі, маскують їх, а згодом, коли охорона знімається, вивозять для переробки і продажу наркоманам.

Висновки. Процес пошуку ознак злочинів у сфері обігу наркотичних засобів передбачає отримання відомостей про очевидців злочину; місцезнаходження документів і предметів, що стали знаряддям злочину, зберегли на собі його сліди, були об'єктами злочинних дій; виявлення грошей та інших цінностей, нажитих злочинним шляхом; встановлення предметів, що можуть допомогти виявленню злочину, обставин його вчинення та винних.

Пошукову діяльність необхідно проводити в місцях вирощування наркотичних культур (у фермерських господарствах, на незаконних засівах земельних ділянок приватних осіб), на переробних підприємствах, в установах охорони здоров'я, в загальнодоступних місцях уживання наркотиків (бари, готелі тощо), серед осіб, які немедицино вживають наркотичні засоби.

Список використаної літератури:

1. Глумачний словник української мови / укладачі: Т.В. Ковальова, Л.П. Коврига. – Х. : Синтекс, 2002. – 672 с.
2. Теорія оперативно-розшукової діяльності: [учебник] / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинського, Г.К. Синилова. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 832 с.
3. Криміналістичний словник. Настільна книга слідчого / [В.Ю. Шепітько, М.П. Панов, В.М. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.]. – 3-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вид. дім. «Ін Юре», 2011. – С. 435–664
4. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, С.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К. : Атіка, 2007–2010. – Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – 2010. – 1128 с.
5. Гобрусенко К.И. Информационное обеспечение оперативно-розшуковой деятельности органов внутренних дел по борьбе с налоговыми преступлениями / К.И. Гобрусенко. – М. : Академия управления МВД России, 2005. – 188 с.
6. Кувалдин В.П. Научные основы компьютеризации оперативно-розшуковой деятельности аппаратов БЭП / В.П. Кувалдин. – М. : Академия МВД России, 1993. – 245 с.
7. Кондратьев Я.Ю. Нормативно-правовая база інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підроз-

ділів міліції / Я.Ю. Кондратьєв, В.Г. Хахановський // Науковий вісник НАВСУ. – 2003. – № 3. – Ч. 2. – С. 53–59.

8. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред.: В.В. Коваленко, Є.М. Моїсєєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К. : Атіка, 2007–2010. – Т. IV : Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. – 2007. – 968 с.

9. Ноздрін Д.О. Виявлення та протидія нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів / Д.О. Ноздрін // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична» / головний редактор О.К. Марін. – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – Вип 3. – 371–383.

10. Антонов К. Методичні проблеми організації роботи підрозділів кримінальної міліції на залізничних, водних та повітряних магістралях / К. Антонов // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ при НАУСУ. – 1999. – № 2 (10). – С. 169–178.

11. Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів. Настільна книга слідчого / [В.М. Шевчук, М.П. Панов, В.М. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.]. – 3-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вид. дім. «Ін Юре», 2011. – С. 488–503.

12. Аналітична довідка щодо основних показників боротьби з наркобізнесом за 2010–2013 рр. – К. : Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України, 2014. – 22 с.

13. Попович М.І. Організація інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності підрозділів МВС України. Європейські перспективи / М.І. Попович // Науково-практичний журнал. – Дрогобич : ТзОВ «Дрогобицька міська друкарня», 2014. – № 7. – С. 145–151.

14. Кочубей А.В. Использование специальных знаний при проведении оперативно-розыскных мероприятий с целью установления состояния наркотического опьянения / А.В. Кочубей // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск. – Луганськ : ЛДУВС, 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 236–241.